

ODNOS PREMA MUSHAFU U ISLAMSKOJ TRADICIJI BOŠNJAKA

Ferid DAUTOVIĆ

Studentski centar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

SAŽETAK: Kur'an je objavljen Božiji govor Muhamedu, a.s., a Mushaf je zapisani, zabilježeni Božiji govor u jednu zbirku. Prvi sakupljeni i zapisani, objavljeni govor Božiji, u jednu zbirku nazvan je *el-mushafu el-imam, arbetip svih potonjih, Pratekst Kur'ana*. Bošnjaci su kao i drugi muslimanski narodi prepisivali Kur'an i imali svoje prepisivače i skriptorije. Prepisivači Mushafa su bili vrlo cijenjeni kao i hafizi koji su znali Kur'an napamet. Bošnjaci posebno vode računa gdje se drži Mushaf, kako se uzima, gdje se ostavlja. Vjeruje se da s Mushafom dolazi bereket i da on čuva od belaja i iskušenja. Zato se prilikom useljenja u novu kuću, novi stan, prvo unese Mushaf i hljeb, kao što se i mladi pri dolasku u mladoženjinu kuću na ulaznim vratima predaje Mushaf. U islamskoj tradiciji Bošnjaka je, također, prisutno svjedočenje i zaklinjanje na Mushaf. Omalovažavati, ismijavati i psovati Mushaf spada u kufur besjedu koja izvodi iz vjere.

Ključne riječi: *Kur'an, Mushaf, islamska tradicija Bošnjaka, prepisivanje Kur'ana, Foča*

Uvod

Kur'an je Božiji govor objavljen Muhammedu, a.s., koji je vjerno prenio i ostavio u amanet vjernicima. Objavljena Božija riječ Muhammedu, a.s., je od početka zapisivana na različitim predmetima koji su u to vrijeme bili dostupni. S preseljenjem Muhammeda, a.s., na ahiret i ulaskom u islam naroda koji nisu razumjeli ili čak nisu ni znali arapski jezik, osjetila se potreba da se Kur'an sakupi u jednu zbirku koja će olakšati učenje, ali i biti sačuvana za generacije koje dolaze. Tako je h. Omer insistirao kod halife Ebu Bekra da pozove pisare Objave i da im da zadatak da sakupe i prepišu Objavu u jednu zbirku. Ebu Bekr je, nakon nekog vremena, shvatio važnost ideje h. Omera i pozvao pisare Objave da sakupe Kur'an u jednu

jedinstvenu knjigu. Ta sakupljena knjiga nazvana je Mushaf, po tome što je napisana na listovima – *subuf*. Od tada se za prepisani Kur'an upotrebljava termin Mushaf.

Razlika između Kur'ana i Mushafa

Da li postoji i kakva je stvarna razlika između Kur'ana i Mushafa? Da li je grijeh ne znati i miješati ove nazive? Kada se danas govori i piše o Kur'anu i Mushafu, čak i među islamskom ulemom, često se griješi tako što se miješaju njihovi nazivi. U svakodnevnom govoru, i kod muslimana, češće se čuje upotreba riječi Kur'an u odnosu na Mushaf, jer nisu jasne razlike, što nije grijeh, ali nije ispravno. Također, u mnogim televizijskim, informativnim izvještajima slušamo

informacije da je neko zapalio Kur'an u Švedskoj, ili pokušao u Francuskoj, a zapravo je dotični zapalio Mushaf, a ne Kur'an, jer se Kur'an, ako koristimo preciznu tefsirsku terminologiju, ne može zapaliti.

Studenti Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, kao i na drugim islamskim fakultetima, na predmetu Tefsir – tumačenje Kur'ana, jedan semestar imaju predmet Terminologija tefsira. Jedan od termina koji se mora dobro naučiti je i definiciju Kur'ana – *ta'rifu-l-Kur'an*, koja objašnjava i definira Kur'an.

Poznato je da su mnogi islamski znanstvenici, alimi, zaobilazili definirati Kur'an, bojeći se slabosti i nedostatnosti ljudskog jezika da ga na adekvatan način definira. Naprosto, iz bogobojznosti, nisu davali sebi za pravo i slobodu da

definiraju Božiji govor, a Kur'an je Božiji govor. Pa kako je onda moguće Božiji govor (*kelamullah*) kao Njegovo vječno svojstvo, neodvojivo od Njegova Bića, uokviriti i staviti u valjanu definiciju?

Ipak, neki mufesiri su imali hrabrosti i odvažnosti da daju svoju definiciju Kur'ana u granicama ljudskih, jezičkih mogućnosti, poimanja i shvatanja. Tako nam je poznata i sljedeća definicija: *Kur'an je mudžiza, objavljeni Božiji govor Muhammedu, a.s., posredstvom Džibrila, a.s. On (Kur'an) nije stvoren. Zapisan je u Mushafu. A njegovo učenje je ibadet*. Dakle, iz same definicije se razumije da je Kur'an objavljeni Božiji govor Muhammedu, a.s., a da je Mushaf, preneseni i zapisani Božiji govor (*el-mektubu fi el-mushafi*), objavljen Muhammedu, a.s., koji su zapisivali pisari Objave (*kuttabul-wahj*) od samog početka. Prvi Mushaf (*el-mushafu el-imam*) arhetip svih potonjih, Pratekst Kur'ana, sakupljen je u vrijeme Ebu Bekra, prvog halife, a u vrijeme h. Osmana prepisan u četiri primjerka i poslan u četiri glavna središta države: Meka, Basra, Kufa i Damask. U tom periodu nastajala je i radala se jedna nova umjetnost protkana ljubavlju prema Božijem govoru – Kur'anu, koji se objavljuje čovjekovom umu, uhu i oku. Odabrani umuju Kur'an, pokušavaju u njemu otkriti poruke i značenja, drugi ga slušaju i otkrivaju u njemu melodičnost, muzikalnost koja nadahnjuje, a treći svojim kalemom pišu i prepisuju Kur'an, gledaju u prelijepe harfove, ukrašene stranice Mushafa i time se nadahnjuju, smiruju, dive, zaljubljuju u svaki ispisani harf, svaku riječ, ajet, suru, cijeli Mushaf sa svim ukrasima, ornamentima kojim su ga ukrašavali i uljepšavali njegovi prepisivači.

Prepisivanje Kur'ana je ibadet, ukrašavanje, iluminacija stranica Mushafa je ibadet, gledanje u Mushaf je ibadet, jer sve te radnje približavaju i vezuju čovjeka za Boga, za Njegovu Riječ. Tu je čovjek sam, licem u lice sa ili pred Bogom.

Prisjetimo se iznimno značajne maksime "Bog je lijep i voli ljepotu" – koja pojašnjava status umjetnosti u islamu i prevođenje Kur'ana kao Verbum Dei na područje umjetnosti. Nasr tvrdi da je umjetnost u islamu ne samo potekla iz inspiracije Kur'anom već podjednako i iz inspiracije prirodom. Prema ovom autoru, i Kur'an i priroda obiluju simetrijom, povezanošću i harmonijom. Otuda su Kur'an i priroda inspiracija za islamsku umjetnost.

Prepisivanje Kur'ana u Bosni i Hercegovini

Pojavom islama u Bosni i Hercegovini Bošnjaci su se susreli s prvim Mushafima prepisanim vještom rukom poznatog ili nepoznatog prepisivača. Nakon nekog vremena i sami su počeli prepisivati Kur'an ili tražiti od drugih da im prepisu. Ljubav prema Kur'anu dovela je do toga da su kroz cijeli osmanski period u Bosni i Hercegovini mnogi prepisivači usavršavali tehniku prepisivanja kur'anskog teksta i uljepšavanja kur'anskih stranica različitim motivima. U Bosni i Hercegovini se razvilo prepisivanje Kur'ana kao pobožna praksa, ibadet (Dobrača, 1972:67–74).

Prepisivači Kur'ana su bili misionari, sljedbenici Poslanika, jer su oni svojim prepisima prenosili Božiji govor i podučavali njemu, ostavljali svoje prepise Mushafa kao trajnu sadaku, vakuf i zato je njihova uloga bila od posebne važnosti.

Prepisivanjem Kur'ana razvila se posebna disciplina *busni hat*, tako da su neki prepisivači bili pravi umjetnici, a njihovi predivni prepisi s različitim ornamentima, ukrasima i pozlatama, prava umjetnička djela. Takav Mushaf se ostavljao kao amanet, vrijedno porodično ruho i naslijeđe budućima naraštajima.

Tako se kod Bošnjaka vremenom razvijao poseban odnos, poštovanje i tradicija prema Mushafu. Gotovo svaki Bošnjak volio je da u svojoj kući ima Mushaf koji je bio jedna vrsta identifikacije, pripadnosti

islam i muslimanskoj zajednici. Svako ko je mogao priuštiti sebi Mushaf, ko je bio u materijalnoj mogućnosti, naručivao je prepise ili kupovao Mushaf.

Ipak, mali broj muslimanskih kuća je do Drugog svjetskog rata imao Mushaf. Tek kad su se Mushafi počeli štampati, a ne rukom prepisivati, počela je njihova masovnija distribucija. Mushaf je kod Bošnjaka imao posebno mjesto u srcu i kući. I kad ne zna učiti iz Mushafa Bošnjak hoće da ima Mushaf u svojoj kući, u svom stanu, u svom autu. On vjeruje da s tim dolazi bereket, da ga čuva od belaja i iskušenja i onda kada ga samo drži kod sebe. Voli se pohvaliti da ima Mushaf, da ga je naslijedio od oca, dede, da je završio hatmu.

Ne samo Mushaf, nego i jazija – arapsko pismo, za Bošnjake je imalo svoju svetost. Svaki papirić s arapskim harfom se čuvao i nije se smio baciti na ulicu, u korpu za smeće ili bilo koje mjesto gdje bi se mogao gaziti.

Poseban bošnjački kuriozitet i specifikum je to što je bošnjačka ulema, koja je bila po zatvorima tokom i iza Drugog svjetskog rata za vrijeme rigidne komunističke vlasti, pisala i prepisivala Kur'an po pamćenju na zatvorske zidove i u Mushafe. Od tih nekoliko prepisanih Mushafa poznato je da se sačuvala samo jedna trećina primjerka Mushafa koji je prepisao Omer-ef. Okanović. Taj primjerak Mushafa iz zatvora je iznio prof. dr. Omer Nakičević i čuvao ga u svojoj biblioteci sve do 2021. godine, kada ga je predao najbližoj rodbini, odnosno Zijad-ef. Okanoviću, koji ga sada čuva kao svoje porodično blago, vrijednost i zaostavštinu.

Mushaf su muslimanski vojnici, pa i Bošnjaci, nosili sa sobom na bojno polje. Taj običaj, ipak, nije nailazio na odobravanje, što se temeljilo na bojazni da može Mushaf pasti u nečiste ruke. Iz istog razloga se osobama koje nisu čiste, u obrednom smislu te riječi, zabranjuje doticanje Mushafa, ako nije posebno omotan (Smailagić, 1990:445).

Odnos prema Mushafu

Mushaf (Musaf)¹ ima poseban status kod svih muslimana, tako i kod Bošnjaka. Omalovažavati, ismijavati i psovati Mushaf spada u kufur besjedu, koja izvodi iz vjere. U islamskoj tradiciji, utemeljenoj na Kur'anu, obaveza je da se Mushaf uzima u ruke s abdestom (obrednim pranjem) i najvećim mogućim poštovanjem. Djeca su podučavana u patrijarhalnim muslimanskim kućama, mektebima i tekijama da je Mushaf toliko časna i sveta knjiga da je ne smiju u ruke uzeti bez abdesta. Mushaf se umotavao u *čevrmu* – svileni, zlatom vezeni komad određene dužine, specijalno namijenjen upravo za umotavanje Mushafa.²

Prisutna je bila i praksa kada se uzima Mushaf, a i kada se ostavlja poslije učenja, da se poljubi³ jer se time pokazuje poštovanje prema Mushafu: “Zato apsolutna većina islamskih učenjaka taj gest smatra preporučljivim” (Trebinjac, 1982:41).

Zatim se pažljivo stavi na rafu (uzdignuto mjesto) ili neko drugo primjereno mjesto odgovarajuće visine. U islamskoj tradiciji, kod Bošnjaka posebno, nikada se nisu okretale noge prema Mushafu, kibli, mihrabu i ulemi. Islamski učenjak Zerkeši⁴ smatra “da je strogo zabranjeno opružiti noge prema Mushafu”.

Sve tradicionalne muslimanske kuće u kojima se učio Kur'an, iz poštovanja i pijeteta prema njemu pravile su poseban dio kućnog namještaja kao što su rahle (stalak) i rafe

na kojima se čuvao Mushaf, nerijetko namirisani⁵ i spreman za učenje.

U imućnijim, tradicionalnim muslimanskim kućama bile su posebno ukrašene rafe, kao i ukrašene kutije na zidu u kojima je bilo mjesto samo za Mushaf. U kućama u kojima je bilo djece koja su učila Kur'an, kao i u mejtefu, obavezne su bile peštahte koje su olakšavale učenje i čuvanje Mushafa. Svako duže držanje Mushafa u rukama otežavalo je pravilno učenje i čuvanje Mushafa na njemu primjerenom mjestu.

U islamskoj tradiciji Bošnjaka Mushaf se nije smio nositi ispod pasa, nego uvijek u ruci, pod desnim pazuhom. Posebno nije smio biti ispod, niti uporedno s čovječijim koljenom, a nikada na podu, šiltetu ili sećiji gdje se sjedi. Također, ni djeca, ni bilo ko drugi, nisu smjeli sjediti na peštahti, na mjestu gdje se stavljao Mushaf, kod kuće ili u mektebu, niti okretati, opružiti noge prema Mushafu. U nekim mjestima u Bosni i Hercegovini je običaj da se ustane prema onome ko se pojavi noseći Mushaf.⁶

U islamskoj tradiciji Bošnjaka do danas je sačuvan običaj da se prilikom useljena u novu kuću, novi stan, prvo unese Mushaf i hljeb. Isto tako, mladi pri dolasku u mladoženjinu kuću na ulaznim vratima se daje Mushaf zamatotan u bošču ili čevrmu koji mlada poljubi, a zatim stavi pod desnu ruku da s njim prekorači prag nove kuće. U ruhu (čez) koje je mlada dobivala, nakon udaje, redovno se nalazio i mladin Mushaf iz kojeg je učila u kući i mektebu. Danas prilikom

vjenčanja u medžlisima mladenci dobivaju štampani Mushaf s prevodom ili bez prevoda. Često roditelji tom prilikom, ili nakon nekog vremena, poklanjaju sinu i snahi porodični Mushaf, raritet, rukopis, koji se nasljeđuje i ima posebnu porodičnu vrijednost. Iz velikog poštovanja prema Božijoj riječi, u islamskoj tradiciji Bošnjaka nije bilo dozvoljeno spaliti istrošene dijelove Mushafa ili same Mushafe, nego se to obično zakopavalo u džamijskim haremima, na mjestu gdje se ne gazi i ne prolazi, jer “Božijim riječima ne doliči da se spaljuju ili po njima gazi”.⁷

U tradiciji Bošnjaka je, također, prisutno svjedočenje i zaklinjanje na Mushaf, odnosno Mushafom, onda kada se želi potvrditi istinit govor, istinita tvrdnja. Tako se kaže: *Tako mi Mushafa*, ili *Mushafa mi*, tako je to ili to nije tako. To je bila među Bošnjacima jedna od velikih zakletvi kojom se rijetko manipuliralo, izigravalo ili lažno svjedočilo. Onaj ko bi se zakleo na Mushaf u principu bi mu se vjerovalo i ne bi se dalje propitivala vjerodostojnost informacije.

Po Mushafu se nije smjelo pisati, šarati, niti zavrtati njegove listove. Ako bi slučajno Mushaf pao iz ruke, morao se pažljivo podići, poljubiti⁸ i vratiti na mjesto koje mu dolikuje. Mushaf se nije nikada ostavljao otvoren ako se ne uči.

Vjerovalo se da Mushaf u kući, radnom mjestu, dućanu, autu, ili nekom drugom prostoru u koji se unese, drži i čuva, donosi bereket, otklanja poteškoće, odbija šejtane i džine.

¹ Ponekad se može čuti u Bosni, među Bošnjacima, da neko upotrebljava riječ Musaf umjesto Mushaf. To nije problem i nije grijeh. I jedan i drugi termin se može upotrebljavati, mada je ispravnije koristiti termin Mushaf.

² Obično bi se hodžama i bulama darivala *čevrma* – specijalni komad svile zlatom vezene, u kojoj je bio umotan Mushaf djeteta koje je završilo hatmu. Vidi: Ahmetašević, 2011:65.

³ Gledao sam svoju majku h. Mevlu koja bi svaki put ljubila Mushaf kada bi ga uzimala ili ostavljala na rafu. A nikada niko od djece, kada ide u mejtef, nije

mogao iznijeti Mushaf neumotan u neki obični ili vezeni peškir (Opaska autora).

⁴ Ez-Zerkeši, Bedrudin, b. Muhamed b. Abdillan (745–794. h.g.), mufesir i fakih. Autor je kapitalnog djela iz kur'anskih znanosti *El-Burhan fi ulum ei-l-Kur'an*.

⁵ Preporučljivo je i namirisati Mushaf i staviti ga na stalak, ali je zabranjeno (haram) staviti ga pod glavu, jer je to gest ponižavanja. Vidi: Trebinjac, 1982:41.

⁶ Ustati na noge, kad se neko pojavi, noseći Mushaf, neki smatraju nedozvoljenom novotarijom (bid'atun sejjieh), uz obrazloženje da toga nije bilo u prvom stoljeću islama. Međutim, većina islamskih

učenjaka to ustajanje dozvoljava i smatra ga preporučljivim (mustehab), jer se time želi iskazati poštovanje, a ne ponižavanje. Vidi: Trebinjac, 1982:41.

⁷ U nekim djelima hanefija stoji da dotrajale listove Mushafa ne treba spaljivati, nego zakopati u zemlju. Drugi, pak, prigovaraju i ovome, jer, kažu oni, tada nastaje mogućnost da taj materijal bude gažen. Vidi: Trebinjac, 1982:42.

⁸ Poljubiti Mushaf znači pokazati poštovanje prema toj Božijoj knjizi. Zato apsolutna većina islamskih učenjaka taj gest smatra preporučljivim. Trebinjac, 1982:41.

Poznata je još jedna tradicija, možda jedinstvena za Bošnjake, da se prilikom ženskog ničaha, koji ima svoju tradiciju u Sarajevu i danas, Mushaf stavljao pred mladu, a ona bi onda svaki list Mushafa, u toku te ceremonije, prelistala, "prebrala", dok bi muallime učile sureta iz Kur'ana.

"Mlada se posjede ispred bule, pa su i mene uveli na isti način i to dvije jetrve – supruge od Šakirove starije braće. Glavna bula u mom slučaju to je bila rahmetli hadžibula Fatmahanum Mujezinović, poznatija po rođenom prezimenu Fočak, odnosno svom ocu, poznatom muallimu rahmetli Abdulah efendiji Fočaku, dala mi je u ruke Kur'an i uputila me da moram listati svaki list pojedinačno i na svaki list proučiti određeno sure. Posavjetovala me i da ne trebam žuriti da ne bih pogriješila, a i da će u međuvremenu ona i njene kolegice učiti sure koje su propisane za tu priliku, a na kraju će biti proučena i dova koja se uči tim povodom... Kada sam završila sa prelistavanjem ili kako se to zvalo prebiranjem Kur'ana, bula hadži Fatmahanuma uzela je i otvorila Kur'an na jednoj strani. Pogledala je i dobro uzdahnula." (Ahmetašević, 2013:187).

Na kraju jedno sjećanje Amine Ahmetašević u vezi s Mushafom u knjizi *Mektebi od obaveze do zabrane*.

"Dobro se sjećam strogih riječi hodže Fočaka kako Kur'an (Mushaf) treba čuvati da na njega ne padne prašina. Mi djeca smo to mislili kako to znači jednostavno pokrivanje Kur'ana platnenom krpom. Međutim, to je imalo dvostruko značenje. Muslimani ne smiju nikada prestati učiti iz Kur'ana. A ukoliko svakodnevno makar i poneko aje prouče, naravno da korice neće biti pokrivene prašinom" (Ahmetašević, 2013:63).

U posljednje vrijeme, posebno za ramazan, ljudi na mukabele ne nose kompletan Mushaf, nego njegove dijelove, džuzove. Svaki dan drugi džuz. Druga mogućnost i nova tradicija Bošnjaka, u eri novih tehnologija, jeste da se ne nose Mushafi, ni džuzovi, nego se prati učenje Kur'ana putem (preko) mobilne telefonije. To su nove generacije koje s papirom i olovkom sve manje komuniciraju i kojima je jednostavnije i lakše s mobitelom od kojeg se ne odvajaju, pa ni u džamiji.

Zaključak

Kur'an je objavljen Božiji govor Muhammedu, a.s., a Mushaf je prepisani, zabilježeni Božiji govor u jednu zbirku. Bošnjaci su od dolaska islama u Bosnu i Hercegovinu učili, čuvali i sami prepisivali Kur'an. Prepisane Mushafe su ljubomorno čuvali u svojim kućama i držali ih na posebnom, odabranom mjestu radi pijeteta prema Božijem govoru, radi stalnog podsjetnika da se s Mushafom treba stalno družiti, ali i kao podsjetnik da se prema njemu treba određivati u svakodnevnom životu.

Bošnjaci su kao i drugi muslimanski narodi imali svoje prepisivače i skriptorije u kojima se prepisivao Kur'an i druga islamska literatura. Prepisivači Mushafa su bili vrlo cijenjeni kao i hafizi koji su znali Kur'an napamet. Prepisivanjem Kur'ana razvila se posebna umjetnost ukrašavanja svake sure, svakog ajeta i cijelog Mushafa.

Danas se svojeručno prepisani Mushafi, rukopisi najčešće čuvaju u bibliotekama, muzejima i privatnim kućama. Štampanih Mushafa ima dovoljno za svakog ko želi učiti i družiti se s Kur'anom, jer se može kupiti gotovo u svakoj knjižari, a najčešće se dobivaju na poklon u mektebu i prilikom vjenčanja pred imamom.

Literatura

Ahmetašević, Amina (2011). *Mektebi od obaveze do zabrane*. Sarajevo: Dobra knjiga.

Ahmetašević, Amina (2013). *Moje mahale i mahalanja*. Sarajevo: Dobra knjiga.

Dobrača, Kasim (1972). "Skriptorij u Foči u XVI stoljeću", *Analizirajući Husein-begove biblioteke*, I, 67–74.

Smailagić, Nerkez (1990). *Leksikon islama*. Sarajevo: "Svjetlost".

Trebinjac, Ibrahim (1982). "Učenje i proučavanje Kur'ana", *Zbornik radova ITF-a u Sarajevu*, 1, 41.

المخلص

امكانة المصحف في التراث
الإسلامي البوسني

فريد داووفيتش

القرآن الكريم هو كلام الله المنزل على محمد صلى الله عليه وسلم، والمصحف هو القرآن المكتوب والمدون في كتاب. وقد سمي أول

Abstract

ATTITUDES TOWARD THE MUŞHAF IN THE
ISLAMIC TRADITION OF THE BOSNIAKS

Ferid Dautović

The Qur'an is the revealed Word of God communicated to the Prophet Muhammad (peace be upon him), while the *Muşhaf* is the written and compiled record of that Divine Revelation. The first collected and written compilation of the revealed

مصحف مُجمع وُكُتِبَ وُثِرَ "بالمصحف الإمام"، وهو المرجع الأساسي المعتمد الذي نُسخَت منه باقي نسخ القرآن الكريم. والبوشناق، كغيرهم من الشعوب الإسلامية، اهتموا بنسخ القرآن الكريم، وكان لديهم نساخون ومراكز لنسخ المصحف. وكان نساخو المصحف يحفظون بمكانة مرموقة، وكذلك حفظة القرآن الكريم. ويخصص البوشناق مكاناً خاصاً يضعون فيه المصحف، ويتناولونه بعناية. وهناك اعتقاد بأن المصحف سبب لجلب البركة والوقاية من المصائب والمحن، بإذن الله تعالى، ولذلك، عند الانتقال إلى منزل جديد، أول ما يدخلونه هو المصحف والخبز، كما يُقدّم المصحف للعريس عند باب منزله. ومن التقاليد الإسلامية عند البوشناق، الشهادة على المصحف والحلف به، أما الاستخفاف بالمصحف والسخرية منه وسبه، فهو كفر يُخرج من الدين.

الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم، المصحف، التراث الإسلامي البوشناق، نسخ القرآن، فوتشا.

Word of God was known as *al-Muṣḥaf al-Imām*, the archetype of all subsequent copies and the original textual exemplar of the Qur'an. Like other Muslim peoples, the Bosniaks copied the Qur'an and had their own scribes and scriptoria. Scribes who copied the *Muṣḥaf* were held in high esteem, as were the *ḥuffāz* (those who had memorized the Qur'an). The Bosniaks have traditionally shown particular care regarding where the *Muṣḥaf* is kept, how it is handled, and where it is placed. It is believed that the presence of the *Muṣḥaf* brings *barakah* (divine blessing) and offers protection from misfortune and trials. For this reason, when moving into a new house or apartment, the *Muṣḥaf* and a loaf of bread are traditionally brought inside first. Likewise, when a bride enters the groom's family home, she is presented with a *Muṣḥaf* at the entrance. The Islamic tradition of the Bosniaks also includes the practice of giving testimony and taking oaths upon the *Muṣḥaf*. Showing contempt for, mocking, or insulting the *Muṣḥaf* is regarded as an act of *kufir* (disbelief) that expels a person from the fold of Islam.

Keywords: Qur'an, *Muṣḥaf*, Islamic tradition of the Bosniaks, Qur'an manuscript copying, Foča.